

Mellette a túlságosan korán, harminchárom éves korában elhunyt apáról szinte semmi elképzelésünk sincs.

Pedig ez az édesapa megérdemli a figyelmünket.

Idősebb Bartók, mint a nagyszentmiklósi földművesiskola igazgatója, s mint alapító és választmányi tagja a Torontál vármegyei gazdasági egyesületnek, küzdött a megyei maradiság ellen: a régi Dél-Kelet-Magyarország torontáli parlagján virágoskertet szeretett volna csinálni. Tanulmányokat, könyvet, cikkeket írt, ez utóbbiakban hol a gyümölcsfák tavaszi ápolása, hol a dohánytermesztés jövője izgatta képzeletét. Szépiroli babérokra is törekedett, novellákat is írt, St. Radegundban töltött nyaráról két, színes, hangulatos tárcáját is olvashatjuk, az első változatot folytatásosan a Kikindai Közlönyben tette közzé. Pedagógiai, társadalmi, irodalmi elfoglaltsága mellett zenekart szervezett, maga is megtanult csellózni, hogy a komolyabb zene szeretetére és művelésére serkentse környezetét. A társadalom megújulásáért vívott harcában mintha újra Széchenyi nemzedéke lépne elénk. Vallásos tételődéseiben, moralizáló írásaiban is egy Széchenyi faragású ember áll előttünk.

Rövid élete során rengeteget dolgozott, hihetetlen akaraterővel tört előre, valójában felőrölte magát. Ha élete fonala meg nem szakad, az ország vezető szelmei közé küzdi fel magát.

Zömmel 1884 és 1887 közt írt, helyi lapokban megjelent írásaiból a Húsvéti elmélkedés címen közzétett tárcát mutatjuk be, hogy megismerjünk valamit abból a szellemi légkörből, amelyből fia, a kis Bartók Béla, a későbbi nagy muzsikuss, korunk géniuszóriásává nőtt.

DEMÉNY JÁNOS

TÁRCZA

Húsvéti elmélkedés

A társadalom a világfejlődés folytonos újító erejének befolyása alatt mindenkori reakcionárius szokott a múlttal szemben lenni. Mindazonáltal van az ember belső világának egy tipikus érzéke, mely túlteszti magát a modern világnézleteken, s conservatív marad ép úgy, a mint a nap és csillagok Körforgásukban; — mely uralja a test izomzatát s az ész szellemét; mely az emberben a világtéremtés halhatatlansága iránti szent meggyőződés örök tüzét lobogtatja.

Egyik nap a másik után tűnik, egyik év a másikat követi, s míg az idő végtelen folytonosságában szüntelen a mulandóságra emlékeztet, addig a vallás szent érzéke, a hit, remény és szeretet örök világát varázsolják lelkünkbe. Elmúlt ismét egy év; s az ember fáradtan tekint a mindinkább homályosodó múltra vissza; már-már csügged, kishitű lesz, ha fel nem hangzanék ismét s lelkéhez nem szólna a szolozsma szent igéje: „Feltámadunk! Alleluja!”

S az ember könnyebbülve tekint ismét életpályájának bizonytalansága elé. — Nem kételkedik, nem kérdi, mit hoz a jövő; hanem hisz és remél; a míg az idő tova siető percei szüntelen rágódnak élte szövétnekén, addig az örökkévalóságba vetett szilárd hitében merít újult erőt az élet munkájához, nyer kitartást a mindennapi küzdelmek fáradalmai ellen. Így siet tovább használni a jelent, melyben alkot, gyarapít, ott a hol lehet, s a világ fejlődéssel lépést törekszik tartani!

S tagadhatni-e a világhaladás nagyságát? az emberi ész geniuszának varázshatalmát, melylyel szilárdan uralkodik a földi elemek felett?

* * *

De mit használ az ember alkotó művészetének diadalma, ha a lélek világa elé tátongó úr mindinkább elnyeli a földi élet igaz örömeit, ha az anyag uralma a szellem felett sivár küzdelemmé törpíti a mindennapi életet?!

Valóban ma alig látunk eszméket megszületleni, annál kevésbé értük lelkésülni. Az életcél nem a szépet tekinti a legfőbb jónak, hanem a hasznost a legnagyobb okosságnak. A földi boldogság nem a családi élet tiszta örömeiben, hanem az agykábító s érzéktompító nagyvilági zaj köznapi izgalmaiban keresi éltető forrását.

Talán soha sem volt annyi önmagával meghasonlott, elégtelen ember a földszínen, mint ma, a haladás, a fejlődés e kitünő századában, alig találunk embertársra, ki magát szerencsétlennek nem érezné, s nem volna vágya elérhetetlenek után. Pedig nem volt még korszak, melyben mérsékelt életmód, becsületes munkásság mellett az jobban feltalálható lenne, a boldog megelégedés feltétele.

Mit várhatunk tehát e korban az erkölcs hatalmától? — Semmit!

Az érzéketlenség és lelketlenség egész hosszú sora vonul a közéleten. Alacsony anyagi érdekek elnyomják a szív és lélek nemes érzelmeit s a lelkiismeretlenség egész divattá válik.

Üres versengés a társas-élet köznapi babéraiért, elnyomják a tudományok, elvek, következetes törekvések jogosult felszínre jutását. Mindent unalmasnak tart a léha társadalom, csak azt nem, a mivel idejét agyonütni igyekszik, a mindennapi tivornya észbontó zsivalyát.

S ha ezután a természetszabta életfolyamattal való ellenkezésben kifárad a test, ellankadnak az idegek, itt-ott felelszémél az ember; feltámad a szív és lélek hatalma, jogos igénye kiszakítja őt a mámorból, s dologhoz lát, s a rideg munka közben oly jól esik neki, világi zaj helyett, a csendes családi tűzhely melegéül enyhülést találni!

S a világ? — bolondnak tartja az ilyen okost... kaczagja, mert észszerűen él s mesterkéltlen örömkben talál pihentető szórakozást; később irigyli, gúnyolja... majd sárral dobálja... S mert nem az erények korszakában élünk, a romlottság diadalmaskodik az erkölcs feje felett, s a munkás polgártársat csakhamar megbénítja, lehetetlenné teszi a társadalom machiavellismusa!

* * *

„Nincs társas életünk” — hangzik minden oldalról. Igen, de senki sem kutatja az okot, hogy miért nincs? Sokan talán nem is tudják mi az, mások ferdén ítélnék felette.

A nagy korszakokat a nagy emberek alkotják; a mindennapi társas élet általunk képezetik. Tehát a társas élet önmagunkban keresendő első sorban, **a milyenek vagyunk mi, a társas élet elemei, olyan a társas életünk!**

Mindegyik lélek maga teremti saját kicsiny világát. A derült lélek kellemessé, a meghasonlott kedélyű nyomorulttá teheti azt. A jó a világot is jó színben látja, a rossz előtt rossz színben sötétlik az.

Mindazonáltal a társas életnek mindenütt, mindenkoron vannak és lesznek hiányai, mert hiszen a legjobbak sem mentek oly jellemgyengeségektől, a melyek elnézést, gyöngédséget ne igényelnének.

Amde társas életünknek éppen az képezi halálát, mert egymás irányában nem őszinték, nem elnézők, nem gyöngédek az embertársak, avagy az őszinteség és gyöngeség iránt nem eléggé fogékonyak.

Ne rágalmazunk soha senkit, ne kicsinyeljük egy embertársunkat sem, soha se mondjunk olyant, mivel bárkinek is kellemetlenséget okozunk, s a világ becsülni, tisztelni fog bennünket; hiszen az egészséges társas életnek az embertársak kölcsönös becsülésben és tiszteletben tartása képezi mindenek felett az alaprugóját.

Rothadt társadalom az, a hol csak addig becsülik egymást az embertársak, a meddig egymással szemben állanak; s a nap egyik szakát csak a jelen nem lévők külső belső családi életének felülbírálatára fordítják.

Ha mindenki annyit foglalokoznék saját személyiségével s ügye bajával, mint a mennyire meghányja-veti embertársát, bizonyára nem volna hiánya társas életünknek. De mert az embertársak folyton szálkát keresnek és találnak egymás szemében, a társadalmi küzdelem tulajdonkép hivalkodássá süllyed; melyben az orvos a jegyzőnél, az adótárnok a szolgabírónál, a gazdatiszt a járásbírónál, a harangozó a kisbírónál tartja magát nagyobb személyiségnek, s akár a templomban, akár a színházban, elől mindig a négy tál ételesek, utánok a három s két ételesek stb. következnek. Így folynak a napok falun s a városokban, „*kié legyen a madárfütty*”, ezért küzd az ember ember ellen!

„Alleluja! Alleluja! Feltámadt Krisztus!” hangzik szét a világ minden úrében; az esti szellő lágy fuvalma, mely örömeiben gyorsan tova röppen mindenütt az angyalok zsolozsmáját zengi tovább: „Feltámadt Krisztus! Feltámadunk”

s a szózat, mely évszázadokon át minden év Húsvét napján betölti a keresztény világot, megrezgetteti a gyarló ember lelkét, ki ma is ép oly ihlettséggel borul le az ég glóriái előtt, mint ezredév előtt, midőn sötét fogalmakkal tépelődő pogány szíve nem állhatott hitetlenül meg Krisztus magasztos tanai előtt.

„Feltámadunk! Alleluja” a szent szózat átlengi a társadalom köznapis zsvajját. Húsvét van, a feltámadás ünnepe; ma szünetet tart a kufár munka, nagy ünnepet ül az ember teste, míg lelke önkéntelen hódol a felsőbb régiók szent szózatának.

Egy gondolat, egy érzelem összhangba hozza ma az emberiség szívdobbanását. Feltámadás a hitben, szeretetben; feltámadás az élet csalódásai s kínszenvedéseiből — ezen közös remény tölti el ma az ünneplők millióinak keblét! Alleluja!

Bartók Béla

N.—Sz.—Miklósi Közlöny I/12, 1—2 (1886. ápr. 25.)

A VERS TERMÉSZETRAJZA

Jékely Zoltán egyik legnagyobb költőnk. Ezt újra meg újra el kell mondaní, mert ha valaki, hát ő nem szokott ott tülekedni, ahol az elismeréseket osztogatják, s így neve olykor kimarad a kötelező felsorolásokból. Pedig hát az az igazán nagy költő, kinek keze alatt az anyag egyszerűen fényleni, sugárzani kezd, aki a közhelyből is tud csodálatos palotát emelni.

Semmiképpen nem merném azt mondani, hogy új kötete, amely a hovatovább csillagászati áron megjelenő Mikrokozmosz füzetek egyik darabja,* remekmű. Egyáltalán nem. Vannak benne fáradtabb, rutinból írt darabok is, vannak félbehagyott, remekül induló, aztán egyszerre „leejtett” versek. Ám a kötetben van három-négy igazán nagy mű is. Olyan, amelyet bizonyára a későbbi korok olvasói is örömmel fognak ízelegetni, amelyek nélkülözhetetlen darabjai lesznek a korunk költészetét reprezentáló antológiának. A csúcspont kétségkívül a *Schubert-invokáció*, melynek alcíme is sokat elárul: „amit a posztumusz kvintett sugall”. Olvassuk el ezt a valóban csodálatos költeményt, mely úgy idézi meg a tragikus Schubertet, hogy a huszadik század emberének legszemélyesebb hangján szól hozzá, s olyan csodálatosan drámai képpel zárul, melynek kevés párja akad költészetünkben (s amely mindenestől a kvintett hangulatára utal):

Drága Schubert!
Te tudtad, hogy leszek? —
Vagy mért testáltad rám

remélt üdvözülésed
rejtett napsugarát
halálszint-váltott
kerüb-arcodon?

És tudtad, hogy a Gyász lehet édes,
s hogy egy fokán a Szép könnyekre
fakaszt;

ősz halottnak újjászületés lesz,
ha sejtheti bár, a mélyben, a tavaszt!

Két gyertya-csonk közt,
káporna-csendben,
az útrakész koporsón
egy kis fehér kéz esdeklőn dobol:
mindenképp mondani akar
egy szót, csak egyet,
amit kimondani mindedig elfelejtett.

Megrendítő azt figyelni, az igazán nagy költők milyen elszánt következetességgel keresik azt a bizonyos, azt az egyetlen szót. A többi nem érdekes. Kimondják azokat is, de látják, hogy a használat során már megkoptak, közhellyé fakultak. Az az egy szó, az a zengő hang az izgalmas, melyet Schubert fejezett ki oly végérvényes tökéletességgel a posztumusz Kvintettben.

Jékely Zoltánnak itt, ebben a versben sikerült rátalálnia. A költemény egy hatalmas haláltánc-látomással végződik, melynek végén hirtelen, váratlanul teljesen új dimenziójú szó jelentéstartománya tárul fel, azt sugallva, hogy ami itt, lent van a földön, esztelen forgatag ennek az egy szónak a fényében:

Hoppsári-hopp! Tavaszünnep.
Majális cinteremben,
pajzán ugrándozás

*Jékely Zoltán: Minden csak jelenés (Szépirodalmi, 1977)